

УДК 373.66:159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.1.2>

Корнещук В. В.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології та соціальної роботи
Національний університет «Одеська політехніка»
e-mail: vtory@te.net.ua
ORCID ID: 0000-0002-9939-7591

Стога Т. А.

магістрантка за спеціальністю «Соціальна робота»
Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID ID: 0009-0001-1354-7852

РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування професійної ідентичності майбутнього фахівця із соціальної роботи, від рівня сформованості якої залежить ефективність здійснення соціальної роботи як професійної діяльності. З урахуванням сутності і специфіки такої діяльності визначено зміст професійної ідентичності фахівця із соціальної роботи, що полягає в усвідомленні власних професійних якостей і компетентностей, їх відповідності вимогам соціальної роботи як професійної діяльності, а також в усвідомленні себе фахівцем соціальної роботи. До структури професійної ідентичності фахівця із соціальної роботи віднесено такі компоненти (за О. Радзімовською): когнітивно-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний, проєктно-поведінковий, емоційно-вольовий, діяльнісно-практичний. Визначено та охарактеризовано етапи становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців соціальної роботи: етап формування позитивного образу професії фахівця із соціальної роботи та професійного ідеалу у соціальній сфері без співвіднесення себе з цією професією; етап підтвердження вибраного позитивного образу професії або відмова від нього; етап реалізації первинного вибору діяльності у соціальній сфері. Виокремлено чинники, що впливають на становлення професійної ідентичності ФСР. Проведено пілотне діагностування стану розвитку професійної ідентичності, а також альтернативної професійної ідентичності майбутніх фахівців із соціальної роботи, які здобувають перший (бакалаврський) та другий (магістерський) рівень вищої освіти. Зроблено порівняльний аналіз результатів діагностування, що засвідчив доцільність розробки та впровадження у процес професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи спеціальних дидактичних заходів, спрямованих на підвищення рівня усвідомленості ними власної професійної ідентичності.

Ключові слова: професійна ідентичність, альтернативна професійна ідентичність, фахівець із соціальної роботи.

Вступ. Професійна діяльність є однією з найважливіших сфер реалізації людини. Досягти позитивних результатів у професійній діяльності можуть лише

ті, хто володіє певними особистісними та професійно важливими якостями, усвідомлює своє місце у системі міжособистісних стосунків, свою приналежність до певного професійного простору, приймає вимоги, які висуває до фахівця професія і професійна спільнота. Саме професійна ідентичність розкриває уявлення людини про те, якими якостями, професійними знаннями та вміннями, компетентностями, нормами поведінки має володіти фахівець, щоб реалізуватись у професії та бути прийнятим професійною спільнотою. Саме у професійній ідентичності виражається взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних і ціннісних характеристик особистості, що забезпечують орієнтацію у світі професій, професійній спільноті і соціальному оточенні.

Матеріали та методи. Вітчизняними науковцями досліджується професійна ідентичність та особливості її становлення стосовно фахівців певного профілю: психологів (І. Бойченко, А. Борисюк та ін.), педагогів (О. Григорусь, О. Кочкурова, О. Стахова та ін.), фахівців інженерно-технічного профілю (І. Каплун, А. Карпенко та ін.).

Про актуальність проблеми професійної ідентичності студентів, фахівців різного профілю свідчать також звернення до цієї проблеми здобувачів вищої освіти та проведення відповідних досліджень у межах кваліфікаційних робіт. Так, зокрема Т. Веклич вивчала динаміку професійної ідентичності студентів протягом навчання у ЗВО (Сумський державний університет, 2020 р.); В. Матвієнко – психологічні особливості професійної ідентичності студентів закладів вищої освіти (Сумський державний університет, 2020 р.); Р. Колісник – динаміку становлення професійної ідентичності студентів-психологів (Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022 р.); Г. Петренко – особливості професійної ідентичності у студентів-психологів заочної форми навчання (Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2021 р.); Н. Рак – зміст та особливості формування професійної ідентичності соціального працівника в Україні і за кордоном (Тернопільський національний економічний університет, 2017 р.) та ін.

Метою статті є визначення сутності, структури та етапів становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців із соціальної роботи (ФСР); проведення пілотного діагностування рівнів її розвитку.

Для проведення дослідження використовувались такі методи: теоретичні (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, систематизації) – для виявлення сутності, структури та етапів становлення професійної ідентичності майбутніх ФСР; емпіричні – для діагностування рівнів розвитку професійної ідентичності майбутніх ФСР, їхньої альтернативної ідентичності тощо.

Результати. Становлення професійної ідентичності відбувається в межах певної професії, адже саме професія надає професійній ідентичності фахівця відповідні змістові характеристики.

Під *професійною ідентичністю фахівця із соціальної роботи* ми розуміємо таку його інтегративну якість, що полягає в усвідомленні власних професійних

якостей і компетентностей, їх відповідності вимогам соціальної роботи як професійної діяльності, а також в усвідомленні себе фахівцем соціальної роботи.

З огляду на те, що професійна ідентичність є результатом професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації, результатом усвідомлення фахівцем своєї приналежності до професії, професійної спільноти, ми виокремили такі головні *етапи становлення* професійної ідентичності майбутніх фахівців соціальної роботи.

I етап – етап формування позитивного образу професії фахівця із соціальної роботи та професійного ідеалу у соціальній сфері без співвіднесення себе з цією професією. На цьому етапі відбувається первинне знайомство з професією ФСР, професійною спільнотою, ціннісне ставлення до соціальної роботи. Представниками професійної спільноти в цьому випадку є соціальні педагоги та соціальні працівники, з якими стикаються майбутні фахівці.

II етап – етап підтвердження вибраного позитивного образу професії або відмова від нього. На цьому етапі можлива зміна професійних уподобань та намірів. Якщо така зміна відбувається під час навчання у ЗВО, коли вибір професії вже зроблений, то переоцінка професійних уподобань може призвести до розчарування щодо здійсненого вибору. Водночас підтвердження вибраного позитивного образу професії ФСР надає впевненості у зробленому виборі.

III етап – етап реалізації первинного вибору діяльності у соціальній сфері. На цьому етапі відбувається ототожнення себе з вибраною професією ФСР, входження у професійну спільноту, усвідомлення своєї професійної самостійності та ефективності у соціальній сфері. Зазвичай цей етап співвідносний з різноманітними виробничими практиками в межах навчання у ЗВО.

Аналіз наукової літератури [1] дозволив виокремити чинники, що впливають на становлення професійної ідентичності ФСР, які умовно можна розподілити за трьома групами: суб'єктивні (внутрішні), об'єктивні (зовнішні) та об'єктивно-суб'єктивні. До суб'єктивних відносимо особистісні чинники, пов'язані з ціннісно-смыслову сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, задоволенням, творчістю, компетентністю ФСР. Об'єктивні чинники зумовлені вимогами соціальної роботи як професійної діяльності, що виступає регулятором професійно-особистісного самовизначення ФСР. Об'єктивно-суб'єктивні чинники, на нашу думку, поєднують можливість реалізації особистісних чинників під впливом зовнішніх умов, відтворених у межах професійної підготовки майбутніх ФСР у ЗВО.

Щодо структури професійної ідентичності фахівця із соціальної роботи, то у своєму дослідженні ми використовували структуру, представлену О. Радзімовською [2], що зумовлено використанням для діагностування досліджуваної ідентичності методики авторки, яка ґрунтується саме на запропонованих нею структурних компонентах.

Отже, до структури професійної ідентичності фахівця із соціальної роботи було віднесено такі компоненти.

Когнітивно-рефлексивний компонент професійної ідентичності ФСР характеризує відповідність інтересів і прагнень, особистісних якостей майбутнього фахівця соціальній роботі як професії; ступінь усвідомлення себе фахівцем із соціальної роботи; сформованість професійного образу; наявність людей-ідеалів у професії; рівень знань щодо професії ФСР та її вимог до особистості фахівця.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної ідентичності ФСР свідчить про значущість, цінність вибраної професії ФСР, потребу самореалізації в ній; сформованість професійних цінностей; відповідність особистісних і життєвих цінностей майбутнього фахівця цінностям професії та професійної спільноти.

Проектно-поведінковий компонент професійної ідентичності ФСР оцінюється через сформованість професійних планів майбутнього фахівця, а також чіткість, самостійність у процесі їх побудови; бажання в майбутньому залишатися ФСР та досягати успіху у соціальній роботі.

Емоційно-вольовий компонент професійної ідентичності ФСР вказує на домінуювальні емоції та почуття майбутнього фахівця у його ставленні до вибраної професії ФСР та себе як її представника; наявність/відсутність позитивних емоцій у процесі здійснення соціальної роботи; рівень прояву вольових якостей у процесі професійного становлення.

Діяльнісно-практичний компонент професійної ідентичності ФСР свідчить про ступінь використання отриманих у процесі професійної підготовки у ЗВО відповідних знань, умінь та навичок, професійних компетентностей; ставлення до праці у соціальній сфері.

Охарактеризовані сутність і структура професійної ідентичності майбутнього фахівця із соціальної роботи дозволили провести пілотне діагностування, спрямоване на виявлення рівня її розвитку. Для діагностування професійної ідентичності майбутніх ФСР нами було вибрану авторську методику О. Радзімовської [2], яка найбільшою мірою відповідає сутності досліджуваного нами феномену.

У пілотному дослідженні професійної ідентичності взяв участь 31 здобувач першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти, які навчаються на денній та заочній формах за спеціальністю 231 «Соціальна робота».

Здобувачі першого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти не долучались до анкетування, адже на першому семестрі навчання вони не в змозі об'єктивно відповісти на запитання 5 (Маю високі оцінки (бали) за результатами професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки), 11 (Я отримую задоволення від процесу і результату роботи у соціальній сфері), 12 (У процесі навчання і практики я з легкістю виконую професійні завдання, які отримую), 15 (Я володію достатнім рівнем знань з майбутньої професії фахівця із соціальної роботи), 18 (Відчуваю захоплення, піднесення, коли досягаю успіхів у вибраній професії фахівця із соціальної роботи), 26 (Отримані в процесі навчання знання та вміння успішно використовую під час виробничого навчання і практики),

32 (Моє ставлення до праці за вибраною професією фахівця із соціальної роботи за час проходження навчання і практики покращилось) анкети.

Неоднорідність результатів діагностування зумовила необхідність їх аналізу окремо для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, адже вони суттєво відрізняються (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл здобувачів за рівнями розвитку професійної ідентичності та рівнями вищої освіти

Рівень вищої освіти	Рівні розвитку професійної ідентичності					
	Високий рівень (усвідомлена професійна ідентичність)		Середній рівень (частково усвідомлена професійна ідентичність)		Низький рівень (неусвідомлена професійна ідентичність)	
	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%
перший	3	13,6%	7	77,3%	2	9,1%
другий	5	55,6%	4	44,4%	0	0%

Як можна бачити, усвідомлену професійну ідентичність мають 55,6% здобувачів-магістрів порівняно зі 13,6% здобувачів-бакалаврів. Така різниця пояснюється зокрема тим, що, переконавшись у правильності свого професійного вибору, здобувачі більш усвідомлено продовжують навчання в магістратурі. Крім того, більшість з магістрів мають досвід роботи у соціальній сфері, який не обмежується виробничою практикою, передбаченою ОПП. Так само суттєво відрізняється кількість здобувачів магістрів та бакалаврів за іншими рівнями розвитку професійної ідентичності. Так, частково усвідомлену ідентичність засвідчили 44,4% магістрів та 77,3% бакалаврів. Неусвідомлена професійна ідентичність була виявлена у 9,1% бакалаврів. Магістрів з неусвідомленою професійною ідентичністю виявлено не було, що підтверджує нашу думку про усвідомленість продовження навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Методика діагностування професійної ідентичності О. Радзімовської дозволила також дослідити рівні її розвитку за окремими компонентами (див. табл. 2).

Як можна бачити з табл. 2, у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти найкраще розвинені емоційно-вольовий і мотиваційно-ціннісний компоненти професійної ідентичності, а найменше – проєктно-поведінковий компонент. Щодо здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, то їх більшість мають високий рівень розвитку професійної ідентичності за всіма її компонентами. Такі результати можна пояснити тим, що здобувачі-магістри мають більший досвід практичної діяльності за фахом, більш усвідомлену настанову на здобуття освіти за фахом «Соціальна робота». Найменша відмінність між розвитком професійної ідентичності на бакалаврському та магістерському рівнях спостерігається за мотиваційно-ціннісним (50,0% і 55,6% за високим рівнем розвитку) і емоційно-вольовим (68,2% і 55,6% за високим рівнем розвитку) компонентами.

Таблиця 2

**Розподіл здобувачів за рівнями розвитку професійної ідентичності
(за її компонентами) та рівнями вищої освіти**

Рівень вищої освіти	Рівні розвитку професійної ідентичності за компонентами					
	Високий рівень (усвідомлена професійна ідентичність)		Середній рівень (частково усвідомлена професійна ідентичність)		Низький рівень (неусвідомлена професійна ідентичність)	
	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%
<i>когнітивно-рефлексивний компонент</i>						
перший	6	27,3%	14	63,6%	2	9,1%
другий	5	55,6%	4	44,4%	0	0%
<i>мотиваційно-ціннісний компонент</i>						
перший	11	50,0%	8	36,4%	3	13,6%
другий	5	55,6%	4	44,4%	0	0%
<i>проектно-поведінковий компонент</i>						
перший	5	22,7%	12	54,6%	5	22,7%
другий	5	55,6%	3	33,3%	1	11,1%
<i>емоційно-вольовий компонент</i>						
перший	15	68,2%	5	22,7%	2	9,1%
другий	5	55,6%	3	33,3%	1	11,1%
<i>діяльнісно-практичний компонент</i>						
перший	8	36,4%	12	54,6%	2	9,1%
другий	5	55,6%	4	44,4%	0	0%

Щодо розвитку альтернативної професійної ідентичності (див. табл. 3), то результати діагностування на різних рівнях вищої освіти є більш однорідними. Більшість здобувачів-бакалаврів (77,3%) і здобувачів-магістрів (55,6%) виявили середній рівень її розвитку, що свідчить про їхню потенційну готовність до зміни фаху.

Таблиця 3

Розподіл здобувачів за рівнем альтернативної професійної ідентичності та рівнями вищої освіти

Рівень вищої освіти	Рівні розвитку альтернативної професійної ідентичності					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%
перший	0	0%	17	77,3%	5	22,7%
другий	1	11,1%	5	55,6%	3	33,3%

Висновки. Отримані результати діагностування здобувачів спеціальності «Соціальна робота» за рівнями сформованості їхньої професійної ідентичності, а також альтернативної професійної ідентичності дозволяють дійти висновку про доцільність упровадження певних дидактичних заходів, спрямованих на підвищення рівня усвідомленості майбутніми фахівцями із соціальної роботи власної професійної ідентичності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні динаміки становлення професійної ідентичності майбутніх ФСР залежно від терміну навчання у ЗВО за спеціальністю 231 «Соціальна робота», розробці та апробації тренінгу з формування професійної ідентичності майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Список використаних джерел і літератури

1. Кузьміна І.П. Професійна ідентичність майбутніх фахівців. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 102–106.
2. Радзімовська О.В. Опитувальник професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (презентація авторської методики). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707179/1/Radz.pdf>.

References

1. Kuzmina, I.P. (2012). Profesiina identychnist maibutnikh fakhivtsiv [Professional identity of future specialists]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika*, 1. S. 102–106 [in Ukrainian].
2. Radzimovska, O.V. Opytuvalnyk profesiinoi identychnosti uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv (prezentatsiia avtorskoi metodyky) [Questionnaire of the professional identity of students of vocational and technical educational institutions (presentation of the author's methodology)]. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/707179/1/Radz.pdf> [in Ukrainian].

Korneshchuk V. V.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Psychology and Social Work
Odesa Polytechnic National University

Stoga T. A.

Master's Student majoring in "Social Work"
Odesa Polytechnic National University

THE RESULTS OF A PILOT STUDY OF FUTURE SOCIAL WORK SPECIALISTS' PROFESSIONAL IDENTITY

The article substantiates the relevance of the problem of future social work specialists' professional identity, the formation level of which determines the effectiveness of social work as a professional activity. Taking into account the essence and specifics of such an activity, the content of the social work specialists' professional identity is defined, which consists in the awareness of their own professional qualities and competencies, their compliance with the requirements of social work as a professional activity, as well as in the awareness of themselves as a social work specialist. The professional identity structure of a social work specialist (FSWS) includes the following components (according to O. Radzimovska): cognitive-reflective, motivational-value, project-behavioural, emotional-volitional, activity-practical. The stages of future social work specialists' professional identity are defined and characterised: the stage of a social work specialist's positive image forming and a professional ideal in the social sphere without identifying oneself with this

profession; the stage of a social work specialist's confirming the chosen positive image or refusing it; the stage of implementing the primary choice of activity in the social sphere.

The factors influencing the formation of the FSWS's professional identity are highlighted. Pilot diagnosing of professional identity development, as well as alternative FSWS's professional identity who receive the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education was carried out. A comparative analysis of diagnostics results is made, which shows the expediency of developing and implementing special didactic measures aimed at increasing the awareness level of their own professional identity in the process of FSWS's professional training.

Key words: professional identity, alternative professional identity, social work specialist.